

UN PIONEIRO DA INDUSTRIA EN GALICIA.

D. ANTONIO SANJURJO BADÍA.

Alfonso Mumary Ruibal

Nun artigo publicado no "El Imparcial" de Madrid, o luns 8 de setembro de 1890, escrito no balneario de Mondariz por D.ª Emilia Pardo Bazán, falábase de Isaac Peral, que alí estaba tomando as augas, e sobre se iría adiante o proxecto do seu somerxible ou non. Nunha das conversas D. Wenceslao Viñal, bibliotecario-arquiveiro nunha capital de provincia galega, gran pescudador de rarezas en libros e documentos, rexionalista ata a medula e vítima de alifafes que lle obrigan a encomendarse tódolos anos ás burbullas de Troncoso; este señor falaba pechando case os ollos, cruzando as secas mans sobre a empuñadura do bastón, e cun medio sorriso enigmático, preguntou:

- Non leron vostedes "EL RESUMEN"? Fixáronse nunha cousa... nunha cousiña que di?. Tal vez non se fixaran. Eu sabíao dende non sei canto tempo, pero ás veces propalando cousas non se gañan se non desazos. En España nin se admite nin se eloxia o que nace aquí en Galicia, e icómo pode ser!. O noso destino sempre foi

así...Resignarse... ata que Deus o remedie.

- ¿De que se trata, D. Wenceslao?, preguntéi ao rato de biblioteca, que miroume de esguello, amostazado comigo dende que o retratei na miña última novela.
- ¿Que de que se trata?- respondeume escamado e facendo un aceno desagradable.
- ¡Vaia! Demasiado o saberá vostede. Agora véñense a dar conta os señores da prensa de Madrid de que a navegación submarina descubriuse en Galicia fai moitos anos.
- ¡Pero vostede que me conta!. ¿E iso é verdade?.
- ¡Au-ten-ti-co!- detallou D. Wenceslao ferindo o chan co bastón.
- E vostede debe sabelo mellor que ningún, porque quen a descubriu foi HABILIDADES o de Sada. Pero iso non merecía un artiguño de vostede... e aí está, e como non chegou a coñecerse ata hoxe o caso.

"La Industriosa"

Inmediatamente, evocado pola voz de Viñal desenrolouse diante dos meus ollos o lugar da escena.

A cousa dunha legua da granxa de Meirás, reclínase en limpa e fermosa praia o pobiño de Sada, obxecto e fin dos paseos de moitas tardes. Ao extremo oposto da poboación, nunha eminencia, dominando o rubio areal, alzábase humilde barracón, onde funcionaba unha pobre fábrica de cerámica. ¡Cantas veces camiñando polas herdades e os millos nos acercamos ao establecemento, regresando logo a tomar a carruaxe coas mans cheas de macetas para as plantas, xardineiras de barro, mentres os nenos pitaban nos asubíos que lles regalara HABILIDADES.

Ao dono da fábrica, o excelente Sanjurjo, alcumáballe así a xente, polo industrioso e amigo de probar mecánicas raras para gañarse a vida: e alcume foi o seu hereditario e que case ascendeu a apelido, pois ninguén dicía, "vou á fabrica de Sanjurjo", senón "vou á fábrica de HABILIDADES". Sen embargo, con atoparse Sada tan cerca da miña granxa, con ver eu a HABILIDADES cada oito días pouco máis ou menos, declaro que en xamais dos xamais souben nin sospeitei que tivésenos alí unha especie de capitán Nemo, e aínda hoxe ignoro se foi el ou seu pai quen realizou a proeza de desafiar o metro de auga que cala a badía do pobiño. Alí non houbo prensa que o trompetease, nin manifestacións, nin áncoras de pedrería, nin xuntas, nin demos colorados, o estranxeiro non nos vixiou para roubarnos o intrínquilis, e probablemente tódolos galegos (menos o señor Viñal), ao ler ese parágrafo do "RESUMEN", quedaríanse,

como eu, atónitos de descubrir esa nova gloria, que algún Besteiro catalogará nos futuros CLAROS CÁNONES GALAICOS. Pola miña parte tan pronto lle bote a vista enriba, ou poida ir a Sada, prométeme interesarme da audaz tentativa, e se o merece, contala aos lectores.

Pois ben, este Habilidades por nome Antonio Sanjurjo Badía, nace en Sada (A Coruña) no 1837. O seu pai tiña talleres de fundición, relojería e outras ramas mecánicas. Neles iniciou D. Antonio a súa formación aos 9 anos, confiándolle ao pouco tempo os traballos de relojería. Cando cumpre doce anos, D. Antonio encárgase xa das faenas da fundición de bronce, mais o seu espírito soñaba novos horizontes e ao chegar o ano 1850 emprende unha viaxe a pé dende A Coruña, para chegar a Vigo, mais as súas mozas alas cánsanse, e dende Santiago retorna a Sada. Continúa os seus traballos e continúa soñando que ten alas para voar. E así cinco anos máis tarde, ao chegar o 1854 emprende novo vo, e esta vez chega á meta, si, chega a A Habana. Alí traballa como simple operario, adquire coñecementos técnicos e segue traballando. Catro anos despois establécese xunto cun gaditano, cun taller de caldeirería de cobre, fundición de bronce, ferrería e ferraxería. Pero Galicia chámalle, e así no ano 1860 chega a Vigo D. Antonio cun pequeno capital. Adquire a maquinaria dos talleres de "Ortega y Baamonde", e instálase no lugar de "Los Álamos", ao final do Areal, en Guixar.

A partires de 1868 o taller de D. Antonio Sanjurjo adquire fama polos seus traballos; tanto é así que neste ano fabrica as primeiras máquinas e caldeiras de vapor construídas en Vigo, dato importante á hora de escribir a historia industrial desta cidade. Pero esa inquietude e esa fama necesitan expansión e chegado o ano 1879 constrúe D. Antonio un grande edificio no lugar de Telleiro (actual rúa de García Barbón, a carón da finca La Barxa) e en sucesivas ampliacións foi ocupando un terreo de varios miles de m².

O día 4 de xuño de 1878, a páxina 2 de Faro de Vigo daba conta da presenza do escritor Julio Verne na cidade, tendo que estar nela varias semanas mentres reparaban unha avaría da caldeira do seu vapor "San Michel Nantes" nos talleres de

Antonio Sanjurjo. Ambos estableceron unha boa amizade e intercambiaron ideas sobre os somerxibles. De feito, a estancia do escritor francés na cidade coincidiu coas primeiras probas do submarino ideado por Sanjurjo. A abundante correspondencia posterior entre ambos, que gardábase nos talleres familiares, desapareceu na súa maior parte nun incendio ocorrido en 1942.

No ano 1880 remátase o edificio de "La Industriosa" e D. Antonio planta na porta principal unha oliveira e un loureiro (o Traballo e a Gloria) símbolos dos ideais das súas ansias para a súa "Industriosa", bautizada así, non por un azar mecánico, senón porque era un apaixonado admirador das industriosas abellas, a cuxa laboriosidade adicou parte da súa vida, sendo un apicultor notable, acadando numerosos premios polos seus innovadores sistemas de colmeas.

Polo ano 1881 xurde a noticia de que D. Antonio realizaría o traballo necesario para dotar de auga ao lazareto de San Simón. No 1896 realiza as columnas e cadeas de cerre do monumento a Elduayen e o enreixado da finca de Lourizán en Pontevedra.

Asóciase con D. Antonio López de Neira para construír a fábrica de papel "La Cristina". En tanto, chega a guerra de Cuba, e o ano 1898 D. Antonio contribúe a iniciala subscripción nacional cunha cantidade equivalente á que lle serviu como capital para comezar o seu taller en Vigo. Este mesmo ano constrúe o somerxible que el denomina "boia submarina", e cuxas probas de inmersión e navegación baixo a auga, realizadas no porto de Vigo, deron excelentes resultados.

As principais características deste submarino eran:

Eslora: 5,20m; puntal: 3,75m ; desprazamento: 4,25 Tm; diámetro do cilindro vertical: 1,12m; propulsión: manual, movendo hélice de proa; velocidade: 2 nus; armamento: 2 minas de contacto de 100 l. de explosivo cada unha, situadas a proa e a popa; cota máxima de descenso: 20 m.; autonomía de inmersión: 5 horas; tripulación: 3 persoas.

Sanjurjo e o seu submarino

Se D. Antonio naquela época recibira apoio, sen dúbida lograría unha arma eficazísima naquel tempo. Fíxoo pensando na posible invasión dos americanos nese ano. Logo resultou que non viñeron os americanos, e o somerxible que provocara a admiración de propios e estraños, así como a correspondencia con Isaac Peral e Xulio Verne foron gardados celosamente ata que as cartas, gardadas nos talleres, arderon nun incendio no ano 1942, conservándose, iso si, o somerxible no Museo do Mar de Vigo.

Isaac Peral recoñeceu o prototipo de Sanjurjo como precursor do somerxible e Xulio Verne admirou o seu invento.

No 1906 realiza a montaxe metálica do mercado de A Laxe, que fora proxectado por D. Benito Gómez Román e neste mesmo ano adquire os restos dunha empresa de automóviles de vapor. En Vigo renova os vellos coches, convérteos en vehículos novos, modernos, admirados polos "ianquis". Adestra persoal vigués para conducirlos, dótaos de aparatos telefónicos para comunicar coas centrais de Santiago e A Coruña en caso de avaría. A estes automóviles de 50 cabalos de potencia e unha media de 16 asentos bautizábaos Sanjurjo con nomes emblemáticos como seguiu a facer Castromil. E así, pasando do vapor á bencina, é en Galicia o precursor do automobilismo de liña, e xa nesta época colaboran con el os seus fillos D. Antonio e D. Manuel.

En marcha o negocio automobilístico, en 1908 D. Antonio S. B. prosigue os seus traballos marítimos que realiza cos seus talleres "La Industriosa", marcando sempre unha época na

mecánica viguesa. Nesta rama naval, ademais de importantes máquinas e caldeiras, D. Antonio efectuou tarefas curiosísimas polo difícil da súa realización cos medios de entón. Unha delas foi a de coloca-la proa a un contratorpedero francés que a derramara ao chocar con outra unidade por causa da néboa. O Sr. Sanjurjo aínda non tiña varadoiro e a operación houbo que realizala no mar. E así se fixo e con tanta pericia e perfección que o Almirantazgo francés expresoulle a súa satisfacción. Operacións como esa, ou a do cambio de hélices cos buques a flote, as realizaba D. Antonio con rapidez extraordinaria, que lle valeron moita fama e que o nomeasen perito mecánico do porto.

No 1910 realiza a construción metálica do mercado do Progreso, e dous anos despois crea en Vigo un estaleiro que é o segundo en importancia do porto. Ao pouco tempo convérteo en estaleiro-varadoiro, con carros metálicos deslizantes, modalidade de traballo non coñecida ata entón en Vigo. Situado no Areal, precisamente no lugar primitivo de "Los Álamos", onde D. Antonio creara o seu primeiro taller ao regresar de Cuba. Nesta ribeira viguesa constrúense barcos de pesca de 18m.

En 1914 "La Industriosa" constrúe unha máquina para barco de máis de mil toneladas con destino á fábrica de Mieres.

En 1918 falece o seu fillo Antonio tendo que vir de Santiago o seu fillo Manuel, que estaba ao fronte da compañía de automóviles, para axudalo na marcha da Industriosa.

O 7 de xaneiro de 1920, o axuntamento de Lavadores, acorda render unha homenaxe a D. A. S. B., porque naquel tempo, cheo de divisións laborais e sociais, D. Antonio constituía para os seus obreiros un patrón con avanzada mirada no social e sendo dono da industria metalúrxica máis importante de Vigo, co seu espírito de fraternal sinxeleza desterro dos seus talleres o odio dos obreiros polo patrón. Ao axuntamento de Lavadores pertencían moitos obreiros da Industriosa, e por iso acordouse poñer-lle o nome de Avda. de Antonio Sanjurjo Badía á estrada que ía dende Teis aos Caños, que hoxe é unha rúa. A lápida (hoxe existente) encárgaselle ao artista vigués D. Alejandro Curty (que realizou tamén a da Reconquista) e realizou a fundición o señor Wonenburger, industrial coruñés.

No 1921 ao fronte da Industriosa atópanse o infatigable e xa venerado D. Antonio Sanjurjo Badía, o seu fillo D. Manuel Sanjurjo Otero, enxeñeiro formado no estranxeiro, e o Mestre D. Antonio Quintela. Nesta época entre outros moitos traballos, constrúen máquinas mariñas de 300 cabalos para os señores Nimo e

Illa de San Simón

Otero de Santa Uxía de Ribeira e de 500 cabalos para Estaleiros de Xixón. Á vez construíanse máis barcos no seu estaleiro. Dende a súa fundación ata este ano (total nove anos) levaba xa construídas 80 naves, entre elas o luxoso e cómodo vapor "Vigo", dedicado a pasaxe. Producía buques de ata 80 toneladas e toda a maquinaria era deles.

E chegamos ao ano do falecemento de D. Antonio, 1922. Oitenta e cinco anos de esforzo, de tarefa continúa, de pensamento e acción. Dificiles tempos vividos con tenacidade. Tempos aqueles nos que a firma dun "pagaré" representaba unha responsabilidade e un honor. En certa ocasión (e así aparece nun "pagaré" do arquivo histórico de "La Industriosa"), D. Antonio retrasouse 48 horas en facer un pago. O acreedor, ao dorso do referido documento, escribiu: "Isto non é formalidade". ¡Corenta e oito horas de retardo!. Tempo no que a técnica suplíase co enxeño, coa habilidade, coas xa case históricas "habilidades" do dono. E á marxe da súa actividade, estaba o seu espírito. Por aqueles tempos pagábase o xornal ao obreiro cada domingo, co fin de que aparecese na fábrica para realizar tarefas de limpeza. D. Antonio empezou a pagar o salario os sábados. Implantou un retiro vitalicio, e se algún obreiro sufría unha enfermidade, abonábase 1,50 diarias. Creouse na súa fábrica unha Irmandade en

pro dos seus traballadores. Así cando D. Antonio falece, todo Vigo dedícalle o seu pensamento. Os talleres paran, os obreiros gardan silencio. E o home que pasara entre ferros e máquinas, ten a súa capela ardente sobre unha grande máquina nas naves da súa Industriosa. Alí, diante das testemuñas mudas daquel conxunto de forza e traballo, repousa D. Antonio no cadaleito. Última e fonda anécdota deste home que por riba de todo admiraba o TRABALLO.

Sanjurjo e a cidade de Pontevedra

A Fundación de Sanjurjo Badía vai estar moi relacionada co abastecemento de auga potable ás fontes públicas da nosa vila do Lérez. No ano 1883 Alejandro Rodríguez-Sesmero González presenta o primeiro proxecto moderno de traída de augas. Sesmero fora nomeado en 1876 como "arquitecto" municipal do Concello (en realidade Director Facultativo de Obras/mestre de obras, e que o levará polo súa falla de titulación oficial a presentar a "dimisión" da súa interinidade en 1887, e a marcha a Córdoba-Argentina onde será recoñecido e aí continuará a súa obra), e as súas ideas serán cruciais para o desenvolvemento urbano de Pontevedra ó deseñar a contorna de A Alameda, Xardíns de Vincenti/Palmeiras nese momento do

Fonte da Peregrina

"ensanche" da cidade -tiradas as murallas, Torres Arzebispaís, convento e horta de San Domingos...- e coa traza das rúas Sagasta, García Camba, Andrés Murais, Cobián Areal, Cobián Roffinac... seguindo os camiños que levaban contra Marín, Santiago, Vigo e cara Ourense coa construción do Novo Hospital (1896), e en especial a autoría dos edificios da actual Casa Consistorial, Palacete de Méndez Núñez (dos Mendoza), Grupo Escolar (actual Subdelegación de Defensa), Reforma da Capela da Virxe do Camiño, Cemiterio de San Mauro, Mercado de Abastos (antigo), e mesmo o proxecto do pazo da Deputación Provincial -xunto co seu pai Domingo arquitecto municipal de Vigo), entre outras.

Pois ben estes importantes anos da Restauración que coincide coa chegada do ferrocarril (1884 dende Redondela-Vigo, e en 1899 dende Carril-Santiago) vai facer que o crecemento da poboación e a preocupación pola saúde e hixiene dos cidadáns obrigue á Corporación Municipal a ampliación da traída das augas e instalación de novas fontes na vila, datas do gran auxe do termalismo (Balneario de Mondariz -1873-, De la Virgen/Cuntis -gran reforma de 1881-...). Así, en 1881 elevarase a Deputación por parte do Concello a necesidade da ampliar o caudal da auga á cidade, e unha vez aprobado o proxecto citado, van ser os fundidores

Alemparte (de Vilagarcía) e o noso Sanjurjo Badía os contratistas das mesmas, e que pasarán por diferentes atrancos na súa realización da obra e ata no seu cobro que non empezarán a percibir ata 1890. A captación realizouse no lugar de Moldes e necesitado da construción dun alxibe en San Mauro (aínda existente) para a axeitada distribución, da que se realiza a proba de presión da tubaxe en 1885.

O proxecto contemplaba en principio dúas fontes: unha para servizo do Hospicio e da Inclusa e outra no xardín provincial de aclimatación fronte o cuartel da Maestranza/San Fernando (actual Facultade de Belas Artes). Mais en maio de 1886 Sesmero propón a compra de catro fontes -de ferro fundido, catro billas e chave de comporta- autorizando a Comisión de Policía Urbana do Concello a compra das mesmas -ó prezo de mil pesetas unidade- e propondo o encargo das mesma a A. Sanjurjo Badía, dono da xa citada fábrica de fundición "La Industriosa", e a adquisición das mesmas pola súa relación co estranxeiro. Este ponse en contacto coa prestixiosa Fonderies D'Art du Val D'Osne (Departamento del Alto Marne.-Francia), fundición que realizaba fontes, estatuas e enreixados artísticos para todo o mundo, e a partir do estudo de catálogos váiselle encargar a execución de dúas fontes (aquí xa o orzamento ascendía a 1.705 pta cada unha e sen os portes conseguíntes), evidentemente non era

Fonte de San Román/Curros Enríquez

Antiga Fonte na actual praza de V. García Escudero

as grandes fontes de tres pías con esculturas como as de Tacna (Perú), a dos tritóns de Tomé (Chile), De L'Aquila (Italia) ou francesas por citar algunhas saídas de esa fundición no que traballaban prestixiosos autores como Moureau, Bouval ou Rouillard.

Esas dúas fontes van chegar a Vigo procedentes do porto de Amberes a finais do citado ano, e sábese que por unha factura de agosto de 1887 a fundición de F. Sanjurjo vai realizar tres fontes máis ó estilo das dúas

importadas de ferro fundido bronceado por un custo de 1.795 pta cada unha. As fontes van contar co mesmo deseño cun zócalo cuadrangular, catro pías, mesmo número de caras rematadas en arestas con figuras de tritóns (elementos mitolóxicos empregados nos deseños da citada fundición francesa, estes como deuses mensaxeiros das profundidades mariñas), planos principais con ornamentos florais e coa cara de fauno (de novo referentes mitolóxicos, como deus dos campos e pastores, das bosques e augas) da que vai brotar a auga da súa boca/billas, e co remate en espléndidos xarróns ornamentais con asas e tapa. Fontes que ademais de subministrar auga potable a poboación, e que as mulleres, principalmente, recollían nos baldes —a traída de auga a todos os fogares abranguerá toda a metade do pasado século— servía como lugar de relación e conversa sobre os acontecementos cotiáns da vila.

Actual ubicación da fonte de Santa María

En febreiro do 1887 dáse conta polo Alcalde da colocación de fontes de ferro de catro billas na Praza da Peregrina, na Praza de San Román (Curros Enríquez), outra na Praza de Méndez Núñez (avenida de Santa María), unha cuarta na antiga praza do Peixe (da Verdura), e posteriormente a quinta na praza do daquela novo mercado (Praza de V. García Escudero).

Fonte da Praza da Verdura

Mais a vida das fontes non che foi moi sosegada, e se paseamos de vagariño pola nosa cidade só poderemos gozar de catro delas, xa que falla unha das que se instaloron naquelas datas e fanse preguntas intencionadas de onde estará. Mais como dotadas da vida que elas proporcionan, foron cambiando de ubicación segundo tempos e reformas: a da Peregrina situada primeiramente fronte a capela onde hoxe está a fonte pétrea, despois dos diversos cambios que sufriu a escalinata e peche dese entorno mudou primeiro cara os anos 1920/30 ó lateral na actual rúa C. González Zúñiga, e despois a parte posterior do templo sobre os anos 50 no que parece asentada; a de San Román sobre o 1915 foi trasladada a praza do Teucro, despois co arranxo da mesma estivo na Glorieta de Compostela ata o seu traslado o seu lugar orixinal no 2001 na praza de Curros Enríquez; a de Santa María rematadas as obras de construción do CITA –centro de interpretación das torres arcebispaís- orixinadas polo descubrimento do foso das mesmas e arranxo da praza, foi trasladada a unha posición máis central no ano que andamos e corrixida a primeira colocación a rentes do pavimento e elevada con chanzos a unha posición máis preferente; e respecto da cuarta, a da praza da Verdura, da súa primitiva posición fronte a Casa da Luz (inauguración do alumeadado público en 1888) coa reforma da

praza no 2001 foi trasladada o actual empraçamento cara ó norte da mesma praza.

Falar destas fontes lévanos a non esquecer ó século XVI e a J. Lopes e D. Fernández coa edificación da nosa Fonte da Ferrería "Pontevedra é boa vila da de beber a quen pasa a fonte na Ferrería e san Bartolomeu na praza", mais isto require doutros escritos.

Rota

Para a realización deste traballo consultouse:

- Faro de Vigo e as súas revistas e suplementos
- Cen anos dos Sanjurjo
- Vida Gallega
- Faro del Lunes
- "A viaxe do capitán Nemo".
Xunta de Galicia
- Fuentes de hierro pontevedresas.
Roberto Taboada e Enrique Sotelo
- Unha pequena historia do abastecemento de augas en Pontevedra. Concello de Pontevedra.
- www.funditesa.com